

Др Душан ЖИВКОВИЋ

О ТУМАЧЕЊУ ПОЈМА КОНТРАРЕВОЛУЦИЈЕ У ИСТОРИОГРАФИЈИ О НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОМ РАТУ ЈУГОСЛАВИЈЕ

У нашој историографији постоје два основна тумачења појма контрареволуције. Први (који је преовлађујући) полази од становишта да све оне непријатељске снаге, које су се заједно са окупаторима, као и сами окупатори, борили против НОП-а или са њима сарађивали у току НОР-а представљају снаге контрареволуције. Овдје се у исти табор сврставају, поред окупатора, и Павелић и Недић и Рупник са белом гардом и црногорски сепаратисти и ВМРО и дио ХСС-а који се прикључио Павелићу и четници Драже Михаиловића. Историчари који заступају ову тезу сматрају да све оне снаге које су се на било који начин бориле против НОП, јавно или тајно, представљају снаге контрареволуције, јер су оне, *de facto*, све заједно, мимо својих различитих мотива, настојале уништити револуцију заједно са тежњама окупатора.

Други контрареволуцију сагледавају као основно стратегијско одређење краљевске избјегличке владе да у Југославији после завршетка II свјетског рата поново успостави стари систем и поврати монархију. То даље значи да су само оне снаге које су биле за рестаурацију Краљевине Југославије и које су биле директно повезане са избјегличком владом, која је скоро читаво вријеме рата свестрано подржавана од западних савезника, а посебно од Енглеза — биле главна препрека за остваривање револуционарног преображаја у Југославији. Снаге које су биле директно повезане са краљевском владом и које су углавном радиле по инструкцијама те владе биле су, поред четничког покрета на челу са Дражом Михаиловићем¹, и представници ХСС-а, чији су министри, др Крњевић и Шутеј, као чланови руководства ХСС-а, били чланови кабинета у избјегличкој влади и директно

Страна није одштампана.

Страна није одштампана.

подржавали четнички покрет, а у исто вријеме бранили Мачека и ХСС и осуђивали усташе Анте Павелића и успостављање НДХ. Поред представника ХСС-а у директној спреси са избјегличком владом били су и словеначки клерикалци Франц Сној и Миха Крек, који су такође у скоро свим владама, као и Шутеј и Крњевић (сем у чиновничкој влади Божидара Пурића), били министри и присталице четничког покрета Драже Михаиловића, чији је представник у Словенији био мајор Карел Новак са својом „Плавом гардом“, која се такође сматрала војском краљевине у отаџбини, под директном командом Драже Михаиловића.

Пошто лично сматрам да је друго тумачење појма контрареволуције, тј. да је краљевска избјегличка влада и све снаге које су биле са њом повезане, основни стуб, инспиратор и носилац контрареволуције, настојаћу да то своје становиште образложим и тиме бар у извјесној мјери дам допринос овом, по мом мишљењу, не само терминолошком него и значајном научном питању из наше новије историје.

На почетку ове расправе поставимо себи два логична, а у исто вријеме и значајна питања: *прво*, шта је било основно стратегијско опредјељење Драже Михаиловића, избјегличке владе и њихових основних савезника, а шта њихова тактика, и, *друго*, да ли је НОБ била само револуција, или у исто вријеме и револуција и ослободилачка борба. У вези са ова два питања логично произлази и за револуцију и за контрареволуцију питање савезништва, што више спада у домен тактике, мада у извјесним тренуцима питање савезништва постаје и стратегијско питање.

Чим је оформио своју групу на Равној Гори, средином маја 1941, Дража Михаиловић је своју активност усмјерио на успостављање веза са британском обавјештајном службом, користећи се при том људима из америчког и турског посланства у Београду. Према Мемоарима, генерал Душан Симовић је као председник краљевске избјегличке владе први извјештај о постојању групе Драже Михаиловића добио почетком августа 1941, а други крајем истог мјесеца, који је пренијела породица Бајлони из Београда у Лисабон.² Исто тако је познато да се ноћу 17/18. септембра 1941. код Петровца на Мору искрцала комбинована Британско-југословенска војнообавјештајна мисија на челу са капетаном Хадсоном (у овој мисији су били официри југословенске војске: Остојић и Лалатовић и радио-телеграфиста Драгичевић) и упутила се преко слободне партизанске територије у штаб Драже Михаиловића, гдје је и стигла октобра 1941. године.

Међутим, прије доласка Хадсона у његов штаб на Равној Гори, подстакнут устанком који је са успјехом организовао и водила КПЈ у Србији и другим крајевима Југославије, Михаиловић је био присиљен на одређене активности и на стварање неког, бар оријентационог програма, којим би парирао успјехе партизанске активности и пред својим присташама доказао исправност своје политике. Мада још није био успоставио чврсту везу ни са запад-

ним савезницима ни са краљевском избјегличком владом, Михаиловић је у септембру 1941. израдио први „Програм“ своје организације, из кога су се, иако не потпуно отворено, већ тада могла назрети његова стратегијска опредјељења.

Разлажући га у четири поглавља (I. — Рад за време трајања рата; II. — Рад у прелазном времену; III. — Припреме за нормално стање и IV. — Питање унутрашњег уређења — социјалног и политичког), Михаиловић у свом „Програму“ истиче: у тачки 1. „Одржавање непријатељског става према окупаторима и њиховим помагачима, али за сада, до даљег не улазити у непосредне борбе, осим у случајевима самоодбране као што је случај у Хрватској...“ Ако анализирамо ову прву тачку Михаиловићевог програма, одмах се да закључити да он неће борбу против окупатора, већ само у случају „самоодбране“, што опет значи извјесну заштиту српског становништва од усташког геноцида и чекање да се рат заврши, а онда, помоћу своје организације, успостављање сличног стања какво је било прије рата. У другом ставу ове тачке (Рад у прелазном времену) Михаиловић истиче да се „по сваку цену“ онемогући „грађански рат међу Србима“, што са једне стране значи оставити окупатору да са другим народима ради што хоће и друго — водити борбу „по сваку цену“ са свима који се не придржавају овог програма, а то значи против партизана, који су већ тада, по његовој оцјени, не борци против окупатора него изазивачи грађанског рата. Уско повезан са овим је и трећи став ове тачке (Припреме за нормално стање) у коме Михаиловић истиче: „Сматрати владу у емиграцији легалном владом док рат траје и по могућности одржавати везу са њом“, што је потврда његовог стратешког опредјељења. Исто тако под овом тачком тражи се од свих присталица да проширују четничку организацију по цијелој Југославији.

У другој тачки „Програма“ Михаиловић даје упутство шта треба радити у данима „слома“ окупатора. Овдје су доминантне двије чињенице: а) казнити све који су служили непријатељу и који су свјесно радили на истребљењу српског народа и б) рјешавање „хомогености српске државне заједнице“ и питање Муслимана, које треба ријешити још у току рата. Како је Михаиловић покушао рјешавати ово питање, најбољи су доказ четнички геноциди над Муслиманима у југоисточној Босни и у делу Санџака, кад је покљано на хиљаде невиних људи, углавном старца, жена и дјеце.

У трећој тачки „Програма“ истиче се територијалност и етничка чистота будуће државе. „Идеал је јака и хомогена српска државна јединица политички и економски способна за живот. Ова ће послужити као таква ширим политичким комбинацијама на Балкану“. У вези са овим треба се подсјетити на пројекат који је израдио Стеван Мољевић 30. јуна 1941. године, у коме се говори о „хомогеној Србији“ у обновљеној Југославији послје другог свјетског рата.³ У четвртој тачки (Питање унутрашњег уре-

ђења...) каже се да политичко-социјална питања за сада не треба третирати.⁴

Овај недовољно прецизан, недефинисан и замагљен „Програм“ потврђује наша ранија становишта о одређеним фазама развоја и сазријевања четничког програма. Све до доласка Хадсона и групе официра у његов штаб, када је и успостављена веза са краљевском владом у Лондону, Михаиловић није имао, нити је могао имати, изграђен концепт за своју акцију, мада је као виши официр краљевске војске, а при томе и познати обавјештајац, могао схватити да окупатори неће побједити и да ће доћи вријеме, као и после I свјетског рата, када ће се поново рјешавати судбина наших народа. Зато је он — избјегнувши заробљавање и подсјећајући се на четничку организацију у току I свјетског рата, а са друге стране разочаран држањем одређених политичких структура у земљи које су не само послушно прихватиле окупацију и фашизацију него у томе и активно сарађивале, успостављајући по директивама окупатора, али и по својим политичким убјеђењем, државе са монструозним порецима, — одлучио да нешто предузме, како би у данима капитулације непријатеља обезбиједио повратак краљу и монархији и казнио све оне који су били уз окупатора и жестоки противници Срба и Србије.

Доласком капетана (касније мајора и потпуковника) Била Хадсона и успостављањем директних веза и са краљевском владом и са Енглезима, и добивши од истих одређене инструкције, Дража Михаиловић је будућност своје организације сагледавао у једном потпуно новом свјетлу, у потпуно новом опредјељењу и задацима. За његова нова опредјељења и нови стратешки план, у истој мјери, а можда и још већој, било је стање на терену Србије и у другим југословенским земљама и покрајинама, које је проишло из разбуктале ослободилачке борбе против окупатора и домаћих колаборациониста, коју је водила КПЈ.

Дража Михаиловић и краљевска влада и западни савезници, који су свестрано подржавали ту владу, схватили су да им се ту поред њих појавио непријатељ већи и од окупатора и од квислинга, који директно омета остваривање њихових планова. Зато је борба против тог непријатеља била најзначајнија и у стратешком четничком опредјељењу, на првом мјесту. А то што они у тој борби нијесу могли ићи отворено и са знањем народа, него перфидно и тајно, кријући своју колаборацију и борбу против НОП-а од народа и свјетске јавности, — заслуга је КПЈ, која је своју борбу против окупатора и свих који су стали уз окупатора, водила енергично, храбро и јавно.

Доследно настављајући своју „антикомунистичку“ борбу, а и даље се прикривајући лажном пропагандом о борби против окупатора и шаролама „Још није вријеме“ и „Треба чувати народ од репресалија окупатора“, Михаиловић је тражећи савезнике за борбу против НОП-а, строго повјерљивим инструкцијама које је слао својим потчињеним, главни стратешки циљ усмјеравао на

борбу против партизанских бораца, који су били и остали највећа препрека за остваривање циљева краљевске владе и четничког покрета. У „Инструкцији“ која је упућена Лашићу и Ђуришићу у Црну Гору, а која говори и о програмским начелима четничког покрета (и у извјесном смислу представља модификацију ранијег „Програма“), Дража Михаиловић 20. децембра 1941. поручује и ово: „Са комунистима — партизанима не може бити никакве сарадње јер се они боре против династије и за остварење социјалне револуције, што никада несме бити наш циљ, јер смо ми једино и искључиво само војници и борци за Краља, Отаџбину и слободан народ“.⁵ Мада овај став Драже Михаиловића — који је у исто вријеме и став краљевске владе и њихових заштитника са Запада — довољно рјечито говори о стратегијском одређењу четничког покрета у односу на НОП под руководством КПЈ, чак ни овај став не казује праву истину о стварном односу четника према партизанима. Не само да четници нијесу сарађивали са партизанима него су већ од почетка новембра у Србији, а затим у источној Босни и Црној Гори, почели директну борбу против партизана у име управо те краљевске избјегличке владе из Лондона и уз свестрану асистенцију Енглеза, којима такође није била по вољи партизанска борба под руководством КПЈ.

Разрађујући даље своју војну и политичку стратегију, четнички покрет Д. М. по директним упутствима краљевске избјегличке владе постепено одустаје од чисте и велике Србије и прихвата концепт обнове и проширење Краљевине Југославије, прокламујући припајање Истре, Словеначког приморја, Корушке, делова приморја и далматинских острва који су били одузети нашој земљи после I свјетског рата. И овај моменат, мада спада у домен пропаганде, унеколико доказује да се Дража Михаиловић, једини од противника НОП-а, залагао за обнову Југославије у оном истом саставу за који се борио и НОП.

Прије него пређемо на даље доказивање разлике између четничког покрета Драже Михаиловића и осталих квислинга, који су били под директним руководством окупатора, осврнимо се укратко на стратегијски план КПЈ, као руководиоца НОП-а.

Мислим да нема потребе за доказивањем да је основни стратегијски циљ КПЈ од њеног оснивања 1919, а посебно од њеног Вуковарског конгреса, кад је усвојен Програм и Статут Партије, био рушење капиталистичког друштвеног система и успостављање социјалистичког друштвеног уређења у Југославији. Тог свог програма, односно стратегијског циља, КПЈ се није одрекла ни у једној фази свог развоја све до његовог остварења у току НОР-а 1941—1945. Закључци Мајског савјетовања, као и прогласи појединих земаљских руководстава прије почетка оружаног устанка, то потврђују. Мада у званичним иступима и документима (прогласи од 12. и 25. јула 1941) ЦК КПЈ, усљед деликатности политичке ситуације и сугестија Коминтерне, није јавно позивао у бој за социјалистичку револуцију, јер би то сужавало платформу ослободи-

лачке борбе, — сваком борцу и сваком активисти НОП-а било је јасно да се борба води и да ће се водити не само против окупатора за национално ослобођење него и за промјену друштвеног уређења, за социјалистички поредак. То, уосталом, потврђују и два основна стуба револуције, које је КПЈ од првог дана устанка љубоморно чувала од било каквог страног утицаја и чврсто држала под својом непосредном контролом. То су, прво, нова револуционарна власт, која се стварала као антитеза и окупаторској и оној коју је подржавао Дража Михаиловић и, друго, НОП одреди, који су од првог дана били под непосредним руководством КПЈ. Читави даљи развој НОР-а и револуције потврђује овај стратегијски циљ КПЈ.

Из напријед изнијетог произлази да су стратегијска одређења и четничког покрета Драже Михаиловића, односно његових наредбодаваца, била јасна, утврђена и непопустљива и да се сва њихова борба и на спољном и на унутрашњем плану подвргавала том циљу, док се тактика прилагођавала конкретним потребама, али опет у циљу остваривања основног стратегијског циља: рестаурације Краљевине Југославије и очувања капиталистичког друштвеног система.

Насупрот овом стратегијском одређењу, КПЈ се, као што је већ изнијето, борила за дијаметрално супротно стратегијско одређење, што је већ на самом почетку НОР-а било јасно и једној и другој страни. Зато, колико год је и било покушаја и настојања да дође до заједничке сарадње између ова два покрета и од стране избјегличке владе и Енглеза, па чак и Коминтерне и совјетске владе, до те сарадње није дошло и није могло доћи из чисто класних разлога. Дакле, и из саме анализе стратегијских одређења ова два покрета произлази први закључак, основни носилац и стуб контрареволуције (значи: директне борбе против револуције коју организује и води КПЈ) био је четнички покрет Драже Михаиловића са његовим наредбодавцима и савезницима, а не Павелић, Недић и остали колаборационисти који су били директно повезани са окупатором и дијелили са њим своју судбину.

Други значајан елемент у разрјешавању појма контрареволуције јесте статус избјегличке краљевске владе и њена повезаност и са Дражом Михаиловићем и са савезницима из антихитлеровске коалиције.

Већ 16. априла 1941. министар спољних послова Енглеске Антони Идн дао је краљевском посланику у Лондону И. Суботићу сљедећу изјаву: „Енглеска влада вјерује да ће Краљевска југословенска влада изван земље наставити борбу уз савезнике Енглеске и Грчке и тим остати, у очима енглеске владе, легитимни представник Краљевине Југославије. На тај начин Југославија узеше учешће у крајњој побједи“.⁶

У својој „Изјави“ од 4. маја 1941. у Јерусалиму југословенска избјегличка влада поред осталог истиче: „Узимајући учешћа у

овој великој борби, која се данас води на великој светској позорници, ми одлучно настављамо борбу до васпостављања територијалног интегритета, независности наше државе и пуне слободе свих Срба, Хрвата и Словенаца...⁷ Сличну „Изјаву“ дао је и краљ Петар II 15. маја 1941. у Јерусалиму. И у њој се говори о недјелјивости Југославије и о кажњавању свих оних који се огријеше „о националне интересе и о човечност“. И даље: „Моја влада — састављена од легитимних претставника Срба, Хрвата и Словенаца — биће на висини историјског задатка који треба да изврши...“⁸ Из забиљешке која је вођена на састанку председника емигрантске југословенске владе генерала Симовића и премијера Велике Британије Винстона Черчила, 26. јуна 1941, још изразије се види повезаност југословенске избјегличке владе и Енглеске, односно западних савезника. Черчил је том приликом рекао у вези с догађајима од 27. марта и априлског рата: „Знам да сте учинили све што сте могли па чак и више“. Затим је истакао да југословенска краљевска влада, иако се налази изван државне територије, има све атрибуте државне суверене независне власти; а нарочито зато што има и дио војних снага. Овдје треба посебно нагласити колико су Енглези тада цијенили и оно мало војних ефектива, углавном нешто авијатичара и морнара и један крњи батаљон, што се налазило на Блиском истоку и како су тек реаговали и какву подршку давали избјегличкој југословенској влади када су чули о организовању војних одреда у земљи под командом Драже Михаиловића.⁹

Овдје треба истаћи чињеницу да је и СССР ревидирао свој став према избјегличкој југословенској влади, који је био заузео у мају 1941, — сматрајући тада да нема никаквог основа за боравак посланика Краљевине Југославије у Москви, пошто Југославија више не постоји. Из документа од 23. јула 1941. види се да совјетски амбасадор у Лондону Мајски, преносећи став совјетске владе председнику владе Симовићу и министру спољних послова Нинчићу, 11. јула 1941. званично саопштио: „1. Совјетска влада је решена заузети се свим средствима да независност Југославије буде потпуно васпостављена; 2. Унутрашњи режим Југославије је њена сопствена ствар“. Мајски је Симовићу и Нинчићу још истакао да доласком посланика Гавриловића у Москву треба сматрати дипломатске односе између СССР-а и краљевске југословенске владе обновљеним. Мајски је још прецизирао да са совјетског гледишта није било ни дошло до формалног прекида дипломатских односа и да не постоји никакав докуменат о таквом прекиду. „Према томе“ — истиче посланик Суботић — „подвукао ми је (Мајски — Д. Ж.), можемо сматрати да су наши дипломатски односи успостављени у потпуности“.¹⁰ Ако овоме додамо и подизање краљевског посланства у Москви на ранг амбасада, онда је мозаик догађаја још потпунији.

Исто тако познато је да је и влада САД одмах прихватила и признала краљевску југословенску избјегличку владу и да је дио

министара те владе стално боравио и дјеловао у овој земљи, а посланик Константин Фотић био главни инспиратор и пропагатор величања четничког покрета Драже Михаиловића, па и самог Михаиловића, као члана владе и министра војске, истичући га као хероја у борби против окупатора.

Већ је истакнуто да је Дража Михаиловић већ у октобру успоставио чврсте везе и са Енглезима и са краљевском избјегличком владом, да је већ од тада радио по директивама те владе, да је 12. јануара (послије унапређења у чин генерала) именован за војног министра владе у избјеглиштву и да је у име те владе и краља спроводио своју контрареволуционарну политику. Дакле, без обзира на своју прикривену сарадњу са окупаторима и квислинзима, он је био члан краљевске владе, коју су признавали и са њом одржавали дипломатске односе не само Енглези и Американци него и Совјетски Савез, третирајући је као свога савезника и пружајући јој не само моралну него и материјалну помоћ.

Зато поново поставимо питање: Да ли се четнички покрет под руководством Драже Михаиловића може изједначавати са Павелићем, Недићем и осталим квислинзима и са њима стављати у исти оквир? Михаиловић је био не само формално него и стварно за политику краљевске избјегличке владе, значи за рестаурацију Краљевине Југославије, за шта су били и западни савезници из антихитлеровске коалиције, док су Павелић, Недић и остали од првог дана окупације били најобичнији квислинзи, којима није било стало ни до обнове Југославије, ни до повратка краља, него напротив — до тога да у својим уским феудима, уз помоћ окупатора и под његовом контролом, таворе и спроводе неке своје амбиције, у циљу очувања својих уско класних позиција. То што су се они борили против НОП-а и што су се у својој пропаганди користили антикомунистичким рјечником — то је било зато што је у датој ситуацији и њима НОП био највећи непријатељ, јер су се само партизани и борили против окупатора и против свих оних који су се директно везали за окупатора.

Да је и руководство КПЈ, иако је тачно знало ко је Дража Михаиловић и за шта се он бори, његов покрет другачије третирало (од осталих квислинга) најбољи су доказ покушаји преговора, па чак и мјестимична сарадња са појединим четничким одредима. Остављајући по страни чињеницу да је руководство НОП-а, нарочито послје његове отворене борбе против НОП одреда, напудало четнике и као слуге окупатора и као издајнике народа итд., — КПЈ је у току читавог НОР-а Дражу Михаиловића схватала и третирала потпуно другачије него остале квислинге и сматрала га од првог дана највећим непријатељем револуције, и то прије свега зато што је он био повезан и са избјегличком владом и са савезницима из антихитлеровске коалиције и што се борио за повратак краља и монархија, а што је било директно супротно стратегији и програму КПЈ.

Руководство НОП-а је четнички покрет Драже Михаиловића сматрало највећим непријатељем револуције и НОБ-е и зато што је он, користећи већ стечене позиције, захваљујући избјегличкој влади и западним савезницима, све борбе и успјехе НОП одреда, као и њихове жртве, приписивао себи и на основу резултата те њихове борбе стварао себи и избјегличкој влади огроман политички капитал и тражио помоћ од Запада.

Колика је била та прљава подвала, којом се величала борба четничког покрета а успјеси партизана приписивали четницима, и колико су и Михаиловић и избјегличка влада дрско и бескрупулозно обмањивали и савезнике и свјетску јавност, најбоље потврђују сљедеће чињенице. У „Промеморију војног Кабинета“ предсједника краљевске владе у Лондону од 11. октобра 1941. наводи се како је у посљедња четири дана примљено пет телеграма „из окупиране Југославије од истакнутих активних официра југословенске војске који воде герилски рат тамо“. „Ови телеграми“ — каже се у „Промеморију“ — „показују да герилска војна има успеха у западној Србији, источној Босни и Црној Гори...“ А ево извола из тих телеграма: „Југословенска војска у земљи постоји. Њоме командује пуковник Дража Михаиловић... За сада боримо се само пушком и бомбом. Немци су уплашени. Не знају шта да раде. Ипак чине велике свирепости. Опколили смо Ваљево већ више дана. Надиремо ка Крагујевцу и Краљеву... Аеродроми у Прељини, Чачку и Пожези спремни...“ У другом телеграму Дража Михаиловић извјештава: „Источна Босна слободна до Сарајева. Борбе водимо на Палама. Устанак дигнут на Мајевици. Западна Србија слободна до линије Страгари, Милановац, Чачак, Ивањица све закључно. Имамо непријатељских заробљеника... Потпис п.пук. Драг. Павловић“. Трећи телеграм поручује: „Бацајте нам оружје, муницију, новац на Суворор — Равна Гора. Шаљите авиацију да народ види. Авиони могу слетит на слободне аеродроме, нарочито повољна Пожега — Павловић“. Четврта депеша гласи: „Борбе водимо на све стране. Углед владе захтева хитно нужну тражену потпору — Михаиловић“. У петој депеши Михаиловић говори о тринаестојулском устанку у Црној Гори, његовом обиму и успјесима, па чак наводи како су на челу покрета у Црној Гори „универзитетски професор Милован Ђилас и капетан Арсо Јовановић“, наравно — са циљем да се то схвати као да су и они под врховном командом Михаиловића.¹¹

Ако се сад подојетимо да су ове депеше писане почетком октобра 1941, управо кад су постојали одређени споразуми између Тита и Д. Михаиловића и кад је дио четничке команде Ужичку Пожегу узео као своју територију и у њој смјестио дио свога штаба, онда се јасно види намјера Михаиловића, а и вјеровање да ће он НОП потпуно потчинити свом утицају, а у исто вријеме, прејудицирајући даље преговоре са руководством НОП-а, представити се и пред владом и пред Енглезима као арбитар и главни командант ослободилачког покрета, и на тај начин утицати на

спољне факторе да присиле руководство НОП-а да му се подреде, а тиме и одустану од својих револуционарних хтјења. Присвајајући себи све успјехе НОП-а и потпуно игноришући борбу коју је организовала и водила КПЈ, мислио је да ће на тај начин у потпуности онемогућити њену борбу и остати сам на политичкој позорници Југославије као борац против окупатора. У том духу дејствује и краљевска влада Душана Симовића, која 13. новембра 1941. упућује телеграм своме посланику у Москви, у коме се каже „Молим дејствујте код руске владе да се хитно комунистима у нашој земљи даду упутства да сарађују са пуковником Михаиловићем и да му се потчине у заједничкој борби против завојевача. По последњем извештају комунисти нападају Михаиловића и његове трупе, те ометају успех у његовој борби против Немаца — потпис Симовић“.¹² Овдје треба подсетити да је ова депеша упућена последије разбијања четничких одреда, који су ноћу 1/2. новембра напали партизанске положаје у намјери да заузму Ужице и партизане протјерају из Србије.

Мада је Дража Михаиловић у контранападу партизанских јединица био потпуно разбијен и присиљен да се повуче на Равну Гору, тражећи не само примирје него и обнову преговора са руководством НОП-а, он је — и даље се ослањајући на избјегличку владу и Енглезе и тајно преговарајући са Недићем, а преко овог са Њемцима (епилог те активности одиграо се у Дивцима 11. новембра 1941, када су вођени преговори о заједничкој борби против НОП-а) — настојао да се и пред народом и пред свијетом прикаже као вођа ослободилачке борбе у Југославији. Тако у Прогласу, упућеном Србима, Хрватима и Словенцима, средином новембра 1941. године, поред осталог истиче „... Наш Врховни заповедник Њ. Вел. Краљ Петар II потврдио ме на предлог слободне југословенске владе у Лондону за команданта целокупне југословенске војне силе на окупираној територији Краљевине Југославије. Тиме су сви наоружани покрети у целој држави стављени под моју команду и подређени старешинама које ћу наименовати, како војни закон и дисциплински прописи наређују...“¹³

У истом Прогласу, не помињући ни једном ријечју партизане, Михаиловић упозорава

„... Појединачне акције значе локамислено проливање драгоцене крви народа који већ крвари из безброј рана. Слога, јединство и дисциплина су данас највиша народна дужност и предуслов сваке победе.

Зато позивам све појединачне борбене покрете да се прикључе народној војсци коју ћу водити према заклетви, положеној од нас свију Краљу и Отаџбини. Непослушни служе само непријатељу и имаће да одговарају пред војним законима, ако би се заклонили од народног суда...“¹⁴

Замагљујући праву истину, а иступајући у име краља и избјегличке владе, прикривајући своју сарадњу са Недићем, а преко овога са окупатором, и позивајући војне обвезнике на заклетву

коју су дали „Краљу и Отаџбини“, — Дража Михаиловић је наступио веома ауторитативно пред масама и (нешто пријетњама, нешто вјештом пропагандом, а нешто обманама) успио, нарочито у тешким данима окупаторске офанзиве на „Ужичку партизанску републику“, да потпуно дезоријентише добар дио маса и да их одвоји од ослободилачке борбе. У овом периоду, у томе су му индиректно помагали и Њемци, који су га, послије потискивања партизанских снага из Србије, већ тада хтјели ликвидирати као потенцијалног противника Осовине. У стварању мистерије око Д. Михаиловића и ореола мучеништва у многоме је помогла и добросмишљена пропаганда Милана Недића, и то управо кад су се Михаиловићеви официри и дио одреда легализовали у Недићеве противпартизанске одреде. Све ово, као и његове пароле о чувању и спасавању српства, о чекању („кад дође време“) за напад на окупатора и о „лудости“ вођења борбе против окупатора кад је овај у зениту моћи — имало је јаког утицаја на добар дио народа, а посебно на сељаштво, које је тако тешко страдало у првом свјетском рату под тим истим окупатором. Треба исто тако отворено истаћи да је дио српског народа био емотивно везан за монархију и да је та традиција и кроз школе и кроз цркву стално његована. Све су то добро знали и умјешно користили и четнички покрет Драже Михаиловића и његови наредбодавци из Лондона.

Кроз читави даљи период НОР-а и револуције и Дража Михаиловић и избјегличка југословенска влада, па и западни савезници, све до средине 1944, умјешно су са једне стране спроводили своју политику потпуне подршке четничком покрету, а са друге стране (најприје прикривено, а затим отворено) нападали НОП и КПЈ — сви заједно свјесни да су им они, а не окупатор и квислинзи, главни непријатељ.

Ради илустрације навешћемо још неколико докумената који говоре о великој борби и завјери против НОП-а на међународном плану. Мада тачно обавијештени о стању у Југославији, јер се њихова војна мисија већ налазила код Михаиловића, Енглези упорно настоје, увиђајући снагу и одлучност партизана за борбу против окупатора, да НОП подреде Михаиловићу, па заједно са избјегличком југословенском владом врше притисак на совјетску владу да утиче на партизана у том смислу.¹⁵ Тако Енглези, преко своје војне мисије у Кујбишеву, подносе меморандум совјетском Министарству војске 24. новембра 1941. тражећи интервенцију код устаника у Југославији. У меморандуму је скренута пажња Совјетима како је прошло већ десет дана од прве енглеске интервенције, а да они нису ништа учинили, а затим се констатује „На изричит захтев совјетске владе, енглеска влада је охрабрила устанак у Југославији, што значи да је у интересу совјетске владе помоћи да се дође до јединства међу устаницима у тој земљи.“ Меморандум напомиње да енглеска влада сматра Михаиловића

као једино могућег вођу, због чега све групе треба да му се потчине или бар сарађују с њиме.¹⁶

Колико су Енглези настојали да четнички покрет Драже Михаиловића подреде својим војним и политичким циљевима, показују и преписке између избегличке владе Слободана Јовановића и енглеске владе, из чега произилази да се Јовановић морао озбиљно помучити да убеди Идну, како је неопходно да избегличка влада, а не Енглези одржавају директне везе са Дражом Михаиловићем. У писму од 8. априла 1942. Јовановић пише Идну да му је већ у писму од 5. фебруара изнео разлоге „због чега је потребно да веза буде у нашим рукама.“ Даље Јовановић истиче да је „ђенерал Михаиловић примао наређења која су му издавана без консултовања и без знања југословенске Владе.“ На крају прилога који је дат уз писмо упућено Идну, констатује се следеће: „Из свега овога се види да сарадња са органима који су до сада одржавали везу између југословенске владе и ђенерала Михаиловића није била потпуна ни савршено пријатељска.“¹⁷ Овакви односи произашли су из међусобног неповерења како Драже Михаиловића и Енглеске војне мисије са Хадсоном, тако и између енглеске владе и краљевске избегличке владе, опет због одређених противуречности у вођењу политике те владе према Дражи Михаиловићу. Незадовољна таквом политиком енглеске владе и посебно Врховне команде савезничке војске за Средњи исток, влада С. Јовановића је упутила директно Винстону Черчилу „Меморандум“ у коме је изложила свој став по том питању и посебно по питању материјалне помоћи Михаиловићу у оружју и муницији.¹⁸

У закључном дијелу „Меморандума“ од 9. априла 1942. истиче се: „Питање веза и помоћи ђенералу Михаиловићу и српском народу једно је од главних питања које се поставља југословенској влади. Утолико пре што је ђенерал Михаиловић и члан југословенске владе“.¹⁹

Југословенска избјегличка влада је упорно инсистирала код свих својих савезника да Д. Михаиловића признају и прихвате као јединог вођу и легалног представника у борби против окупатора у Југославији, потпуно игноришући партизанску ослободилачку борбу под руководством КПЈ. Али кад је увидјела да неће успјети да НОП подвргне свом утицају и команди, а посебно кад се послјије Резолуције родољуба са Тјентишта од 16. јуна 1942, коју је објавила „Слободна Југославија“, а затим у изводима и агенцији ТАСС, почела пробијати истина о стварним актерима борбе против окупатора и о издаји Драже Михаиловића — предузимала је све мјере да потпуно оцрни НОП, КПЈ и ослободилачку борбу, приписујући јој највеће гадости и оптужујући је за злочине које су над својим народом примјењивали управо Д. Михаиловић и његови четници. Но, управо ти документи, који илуструју ове чињенице, најбоље потврђују колико је избјегличка влада била основни инспиратор и организатор контрареволуције у току НОР-а и колико је у својој нечасној борби полазила од чисто класних

интереса, покривајући то ортодоксном демагогијом и перфидном обманом и свога народа и међународне јавности. Понекад су те обмане и интриге не само апсурдне него и смијешне. Ево неких „бисера“ исконструисаних у избјегличкој влади.

У једном допису од 28. IV 1942. предсједник владе Слободан Јовановић моли министра Нинчића да преко посланика Симића достави Совјетима телеграм следеће садржине: „У нашој земљи партизани нападају Дражине одреде. Троцкисти (територија Хрватске, Словеначке, Далмације) нападају и Дражу и Стаљинисте партизане; помажу их Немци, Талијани и Усташе. Недићеве трупе нападају и Дражу и партизане... Заједнички и главни наши непријатељи су Немци, Талијани, Мађари. Њих треба сви да нападају а не међусобно да се нападају. Издејствујте код Совјетске владе да се позову партизани да престану са братоубилачким ратом и да сви иду под команду Дражину против заједничког непријатеља...“²⁰

Интересантно је овдје навести реаговање Москве на инсистирања избјегличке владе. Према телеграмима југословенских дипломатских и војних представника код совјетске владе, Совјети се држе веома резервисано према предлозима југословенске емигрантске владе, изговарајући се дипломатски да немају никакве везе са партизанима и да не желе да се мијешају у унутарње ствари Југославије. На оваква реаговања Москве један југословенски дипломатски представник 2. V 1942. доставља своје мишљење о оваквом ставу Совјета: „Имам утисак да Русе уопште не интересује сарадња са нама, пошто једино рачунају са њиховим присталицама у нашој земљи“.²¹ Из још неколико докумената из овог периода види се да су Совјети тражили да пошаљу своје посматраче у Југославију, али да избјегличка влада на тај захтјев није одговарала.²²

Избјегличка југословенска влада, свјесна потпуне неактивности Михаиловића у борби против окупатора, а претпостављајући да и Совјети знају право стање, жели пред Русима да заштити и оправда свога министра, истичући нужност таквог његовог понашања. Слободан Јовановић 7. маја 1942. моли посланика Симића да поново ургира код Совјета да утичу на партизане, а затим доставља: „Чинимо све тајним путем и преко радија да се не приступа преурањеним акцијама великог стила због бескорисних и несразмерних и страшних репресалија. Већа акција герилског отпора без помоћи савезника довела би до уништења Српског народа...“²³ Још јаснији став од стратешком одређењу избјегличке владе, да се четнички покрет не упушта у борбу против окупатора, види се из документа од 14. јула 1942. год., којим Слободан Јовановић упознаје генералног конзула у Јерусалиму: „... Генералу Михаиловићу издате су прецизне инструкције да подигне устанак само у случају искрцавања јачих савезничких снага у Југославији или у случају слома Њемачке. И ни у ком другом случају и ни по каквом позиву ниједне радио станице...“

У истом овом шифрованом телеграму, Јовановић обавјештава Ђоновића да „Влада нема контролу над енглеским радио-станицама“.²⁴ Из ових докумената јасно се потврђује стратегија избјегличке владе: чувати снаге и организацију док се окупатор, под ударцима савезника, не почне повлачити, а прије тога очистити терен од оних који би могли постати сметња остварењу коначног циља. Разговор Слободана Јовановића са совјетским послаником Богомолвим, који је био акредитован код избјегличке владе у Лондону, у извјесном смислу потврђују стратегијско опредељење краљевске владе. Разговор се водио 16. маја 1942. у кабинету С. Јовановића и том приликом Јовановић је у дужем разговору изнио Богомолу „тешкоће које комунистички одреди чине генералу Дражи Михаиловићу. Скренуо је пажњу Богомолу како комунистички вођи отварајући социјално питање усред рата, слабе отпорну снагу генерала Михаиловића према непријатељу“.²⁵ Схватајући овај разговор и алузије Јовановића као молбу да Совјети преко Коминтерне интервенишу и присиле партизане да се подреде Михаиловићу, Богомол је одмах одговорио „да Совјетска влада не прима на себе никакву одговорност за рад Коминтерне, и да су, уосталом, односи између генерала Михаиловића и појединих партизанских одреда наша унутрашња ствар у коју Совјети не желе да се мешају. Потсетио је г. Слободана Јовановића да су на скорашњем свеславенском конгресу позвани сви Славени на борбу противу Немаца, и да је, осим тога, и сам Стаљин одао хвалу свима партизанима без разлике“. Богомол је на крају говорио — констатује се у овој забиљешци — „када се совјетска влада не интересује за генерала Михаиловића више него за остале партизанске вође, и као да не увиђа довољно да је Михаиловић носилац отпора у Југославији“.²⁶ И овдје је потребно скренути пажњу на тврдокорност и упорност ставова краљевске југословенске владе у емиграцији да, и поред познавања стварног стања у земљи, настоји, не бирајући средства, да убједи и Совјете (који су такође знали право стање), па чак и себе убједили у нешто што не постоји, у нешто што је управо супротно од стварног стања.

Толика жеља југословенске избјегличке владе да се афирмише и у земљи и у иностранству и да Дражу Михаиловића прикаже као јединог борца против окупатора у земљи, што би јој омогућило повратак и успостављање старог режима у зимљи, а у исто вријеме да потпуно збрише са лица земље НОП — представља не само политичко сљепо у оцјењивању реалних догађаја него и зоолошку мржњу према КПЈ и НОП-у под њеним руководством. Зато је краљевска влада, схватајући дубоку повезаност између КПЈ и Коминтерне, односно СССР-а, упорно инсистирала да совјетску владу, нарочито док је ова била у тешкој ситуацији и кад је морала водити рачуна о сваком овом гесту према западним савезницима, присилили да жртвује партизански покрет

и нареди му да се покори Дражи Михаиловићу, односно да њиме руководи избјегличка влада.

Међутим, кад је увидјела да совјетску владу не може увући у своју паукову мрежу и да не може доћи до никаквог потчињавања НОП одреда четничком покрету, и посебно кад је (као што је већ истакнуто), истина о партизанској борби почела продирати у свјетску јавност, а совјетска влада на основу извјештаја ВШ НОПОЈ почела износити избјегличкој влади конкретне примјере отворене сарадње Драже Михаиловића са окупаторима против партизана у бици на Неретви и на Сутјесци (види разговор Вишинског са Симићем од 3. VIII 1942)²⁷ — избјегличка влада је наставила борбу против НОП-а, клеветајући га методима Гебелсове пропаганде. Настојећи да оповргне оптужбе против Михаиловића, на које су Совјети упозорили владу Слободана Јовановића, 3. августа, избјегличка влада у свом Ed memoaru од 19. августа 1942, који са „доказима“ износи 14 штампаних страна, излаже читави историјат односа Драже Михаиловића и НОП-а, као и настојања владе и савезника да се успостави сарадња између ова два покрета у земљи, а у исто вријеме цитира извјештаје Драже Михаиловића који клевету партизане и о њима износи најгрубље лажи.²⁸

Као закључак тим Михаиловићевим „истинама“ емигрантска влада у Ed memoaru констатује:

„2. Сви напори југословенске Владе у Лондону и Москви да се постигне јединство акције у Југославији, као и сви напори ђенерала Михаиловића на терену да се постигне заједничка сарадња са партизанима, — остали су безуспешни . . .

4. Нестручним вођством и великим терором и зверствима које су починили над српским народом, комунисти су изазвали реакцију народа који их је гонио и уништавао их где год их је нашао. Усред рата вођи комунистички наметнули су и социјалну борбу побивши преко 10.000 најчеститијих националиста, што је изазвало револт код народа који се листом дигао противу њих потпуно сâм и без икаквог потстрека од стране ђенерала Михаиловића . . .“²⁹

Крајем 1942. Енглези су, крајње незадовољни поступцима Драже Михаиловића и његовом потпуном неактивношћу, почели озбиљно упозоравати избјегличку југословенску владу на такво стање и износити конкретне примјере директне сарадње четника са окупаторима у борби противу НОП-а. Тако је 22. XII 1942. представник министарства спољних послова Енглеске, Сер Орм Серђент, у разговору са министром избјегличке владе Милановићем отворено изнио како су „комунисти много активнији од ђенерала Михаиловића, да се сад они једини боре у Југославији, да се овај (Дража Михаиловић — Д. Ж.) већ од октобра прошле године више не бави, што отежава могућност сузбијања совјетске пропаганде против ђенерала Михаиловића“. Кад му је Милановић

напоменуо да је та неактивност Драже Михаиловића била одраз споразума избјегличке владе и Енглеза, како се не би узалудно давале жртве, Серђент је — каже Милановић — „са истим цинизмом одговорио да га чуди да је икад неко са енглеске стране могао да се сложи да ђенерал Михаиловић умањи активност, а да му уопште није познато да се сад ђенералови четници боре“. Милановић даље наводи како му је Серђент рекао да је потребно доказати да се четници заиста боре против окупатора и да би се тек у том случају могло нешто учинити у њихову корист, али закључио је Серђент: „Видите, њихова је главна активност била да се боре против комуниста“.³⁰

Сличне ставове Енглеза према четничком покрету Драже Михаиловића налазимо у реферату Живана Кнежевића, шефа војног кабинета предсједника владе, од 30. XII 1942, иначе једног од главних заговорника великосрпске концепције у избјегличкој влади, великог пријатеља Драже Михаиловића и огорченог противника НОП-а. Извјештавајући Слободана Јовановића о разговору с енглеским мајором Бојом, из Сервиса Г. Мастерсона, који је био задужен за помоћ Д. Михаиловићу, и парафразирајући ријечи мајора Боја, наводи: „Изјавио је да ђенералу Михаиловићу не може слати наоружање за борбу против партизана, који се сада једини туку против осовине...“ И даље: „Ђенерал Михаиловић отворено сарађује са Италијанима и његови одреди потпуно наоружани пребацују се италијанским камионима у западну Босну за борбу против партизана и то у заједници са италијанским трупама...“³¹ У реферату Кнежевића под тачком 7. наводи се: „Због неактивности одреда ђенерала Михаиловића, каже мајор Бој, штампа је потпуно 'празна' и говори само о борби партизана. Због тога што постоје подељена мишљења чак и међу члановима југословенске владе о ђенералу Михаиловићу,³² као и због кампање која се сада води против ђенерала Михаиловића чак и од стране званичних органа југословенске владе (овдје се мисли на интерпелације Саве Касановића и још неких чланова, који су покушали утицати на своју владу да промијени однос према НОП-у — Д. Ж.), ствара се једно мишљење код Енглеза: да ђенерал Михаиловић не постоји, да његова борба представља само пропаганду...“ Озлојеђен оваквим ставом Енглеза, Кнежевић је упитао мајора Боја: „да ли ви Енглези хоћете бољшевичку Југославију и грађански рат, или хоћете демократску Југославију и ред и мир. Ако хоћете ову другу, Ви морате помагати југословенску владу и ђенерала Михаиловића. На крају напоменуо сам мајору Боју, да је крајње време да се отворено и савезнички поразговарамо о овему и да сам уверен да ћемо доћи до заједничких одлука корисних и за наш народ и за наше савезнике“.³³

У закључку свога реферата Ж. Кнежевић оптужује Енглезе да „желе да наш народ голорук баца на митраљезе, што представља најобичнију авантуру, у коју наш народ не сме да улети...“, али исто тако прекорева и своју владу која није јединствена у

одбрани Михаиловића, тражећи од председника Јовановића да учини све за спас четника и да објелодани цијелом свијету како су Срби, који се једини боре за Југославију, до сада дали преко милион људских жртава за ствар Савезника.³⁴

Овај, као и низ других докумената избјегличке југословенске владе и из овог и из ранијег периода, недвосмислено потврђују основно стратегијско одређење краљевске владе, као и њену улогу и неодојивост од политике и праксе Драже Михаиловића у земљи, што још једном потврђује нашу тезу да четнички покрет Драже Михаиловића никако не можемо поистовјећивати са окупатором и квислинзима, већ да је тај покрет, са својим савезницима из ХСС-а и Словеначких клерикалаца, био чиста контрареволуција.

Но, да ни Енглези ни читава западна конзервативна јавност нијесу били наклоњени НОП-у, нарочито до 1943. године, потврђује, уз све повремене чарке и притиске, и њихов однос према влади и краљу Петру II и према НОП-у. Кад су увидјели да им се Михаиловић по инструкцијама избјегличке владе извлачи испод директне контроле, да је потпуно неактиван и војнички неспреман за било какав самосталан војни подухват, и да због своје сарадње са окупаторима губи углед чак и међу српским народом — Енглези успостављају контакт са НОП-ом, почињу га помагати, али и даље, чак и 1944, кад потпуно осуђују Дражу Михаиловића, покушавају вјештим маневрима спашавати и краља и монархију, формирајући компромисну владу др Ивана Шубашића, како би осујетили тријумф НОП-а и обезбиједили своје политичке и војне позиције послје рата у Југославији. Ово се најбоље потврђује политиком енглеске владе у 1943. години, када директним утицајем уклања владу Слободана Јовановића која је устрајно бранила Дражу Михаиловића и када се истога дана (26. VI 1943) успоставља влада Милоша-Мише Трифуновића у коју улазе представници свих странака. Међутим, и у владу Мише Трифуновића, која је смијењена након мјесец и по дана (9. августа 1943), и у влади Божицара Пурића, која је представљала чиновнички кабинет без страначког обиљежја али исто тако са преовлађивањем велико-српске концепције, Дража Михаиловић је остао „министар југословенске војске у отаџбини“. Мада је Черчил настојао да из владе избаци Дражу Михаиловића и мада је његово даље задржавање у влади сматрао „млинским каменом“ око главе младога краља, Пурићева влада је — остајући и даље на утврђеним стратегијским одређењима и оцјењујући да је четнички покрет, ако не основни фактор на југословенском простору, онда бар главна снага и стуб при коме ће се привезати краљевски брод по завршетку рата и главна противтежа НОП-у — упорно бранила свога министра војске и свим расположивим средствима, у западним савезничким земљама, преко дипломатских представника и друге пропаганде, ширила клевете и лажи против НОП-а.³⁵

Питање тактике и савезништва исто тако је важно за разјашњавање појма контрареволуције у току НОР-а. За разлику од стратегијских опредјељења која се углавном за дужи временски период не мијењају, тактика значи умјешно коришћење и примјењивање снага и средстава (војних и политичких) за остваривање постављеног циља и може се мијењати саобразно условима борбе и политике. Тактика је подређена стратегији и основни јој је задатак остваривање стратегијског циља. Ако овоме још додамо и познату максиму да „циљ оправдава средство“, што је на жалост радо употребљавана и коришћена изрека у току II свјетског рата, чак и од неких социјалистичких лидера, онда нам појам тактике постаје јаснији као и њен однос према стратегији. Зато сматрам да је несхватање појма тактике или њено поистовјећавање са стратегијом исто толика грешка колика и поистовјећавање четничког покрета Драже Михаиловића са квислинзима Павелићем и Недићем и њиховим господарима — окупаторима.

Избјегличка југословенска влада и њен министар војни Дража Михаиловић имали су исти стратегијски циљ, па су саобразно томе примјењивали такве методе борбе, односно такву тактику, која им је помагала и омогућавала постизање коначног циља. Придржавајући се принципа да циљ оправдава средство, избјегличка влада и њен министар у земљи заиста нијесу бирали средства да са југословенског простора уклоне свог јединог правог непријатеља, оличеног у НОП-у под руководством КПЈ. Мада су и избјегличка влада и Енглези били упознати са правим стањем у земљи, они су већ од 1941. не само пропагандом него и директним учешћем у борби против НОП-а настојали да ликвидирају партизански покрет и да четнички покрет Драже Михаиловића прикажу као једину организовану снагу која се бори против окупатора. И не само то, него су напоредо са све већим увлачењем у директну издају и сарадњу са окупаторима и квислинзима све гласније нападали НОП, а све успјехе НОПО приписивали себи. Међутим, све већим нарастањем НОП-а на свим југословенским просторима и огромним опредјељењем народа за партизанску народноослободилачку борбу — четнички покрет Драже Михаиловића губио је тло под ногама и није се могао сам обрачунавати са нарастајућом револуцијом. Зато је, придржавајући се макијавелистичке мисли да циљ оправдава средство, био присиљен на колаборацију, најприје са Недићем, а затим и са окупаторима, па чак и са усташама, вјерујући да ће помоћу њих потпуно уништити „комунисте“, а онда опет постати основна снага за припрему земље у данима капитулације окупатора и квислинга за дочек краља и своје владе. Ако се опет подсетимо да је четнички покрет Драже Михаиловића, захваљујући већ изнијетим околностима и својој перфидној политици (да пред народом вјешто скрива своју издају), као и свестрано организованом пропаганди у његову корист и од своје владе и читавог западног свијета — онда је разумљиво да му је добар дио поштених родољуба вјеровао и да је он у њиховим

очима био оличење и страдалника и хероја кога окупатор прогони и стварног њиховог заштитника, због чега је био спреман да га подржава и слиједи. Овај моменат је јако битан у процјењивању Михаиловићевог покрета и у упоређивању његовог статуса са статусом Павелића, Недића и Рупника, који нијесу имали никакву подршку родољубивог и демократског становништва и чија је судбина, опет понављамо, зависила искључиво од окупатора.

Уско повезано са питањем тактике је и питање савезништва. Већ је истакнуто да поред четничког покрета Драже Михаиловића за носиоце контрареволуције у Југославији сматрамо још дио водства и чланства ХСС-а који се држао пасивно и према НОП-у и према усташама и спроводио политику др Влатка Мачека, као и словеначке клерикалце са Снојем и Креком на челу. Зашто Мачека, Крека и Сноја сматрамо експонентима контрареволуције и легалним савезницима Драже Михаиловића? Зато што су и једни и други били за обнову капиталистичке Југославије и за монархију и исто толико против сваког револуционарног преображаја, али и против окупатора и квислинга. Они су од распада Југославије у априлском рату 1941. у избјегличкој краљевској влади били министри у исто вријеме када је министар те владе био Дража Михаиловић. А све оне снаге које су биле укључене преко својих легитимних представника у избјегличкој влади радиле су по упутствима те владе, креирале њену политику и дијелиле њену судбину. Према томе, по нашем увјерењу, све оне снаге које су биле директно укључене у избјегличку југословенску владу, која је била идејни и стварни извор контрареволуције у Југославији, не могу бити ништа друго него дјелови те контрареволуције.

О савезништву четничког покрета Драже Михаиловића, ХСС-а и словеначких клерикалаца ево неколико конкретних примјера. У изјави о лојалности ХСС-а према Југославији, коју је дао др Јурај Крњевић „Њујорк тајмс-у“ 9. маја 1941. у Јерусалиму, у својству потпредсједника југословенске владе, каже се: „Др Крњевић који је био генерални секретар Хрватске сељачке странке за вријеме Стјепана Радића и који је био биран стално као хрватски представник у југословенској Уставотворној скупштини од 1920. године, био је присни сарадник др Мачека, наслједника Радића... Сам др Крњевић делегиран је од др Мачека да заузме његово мјесто као члан владе“ (подвукао Д. Ж.). Крњевић је даље изјавио „да Хрвати остају непоколебиво на страни демократије“ и да никад нијесу вјеровали у бруталну силу. Алудирајући на усташки покрет у Хрватској, Крњевић наводи како је група „интелектуалаца“ послје објаве ауторитативног режима од стране Краља Александра у 1929“ пребјегла у Италију да би добила италијанску помоћ „и од тада они нису никада представљали ни 1% хрватског народа; они су затражили помоћ Италијана, Маџара и најзад Њемаца“. „Из ове чињенице“ — нагласио је Крњевић — „може се закључити права снага садашње марионетске владе у Хрватској. Она ће остати на власти све дотле, док је буду подр-

жавали њемачки и италијански бајонети. Била би велика погрешка сматрати ову владу да она представља ма и један дио хрватског народа...“³⁶

Дајући примједбе на концепт Изјаве која је припремана за краља Петра у вези с његовом посјетом САД, Крњезић је 24. VI 1942. изјавио да „сматра да би требало у Изјави поменути др Мачека као оно име које означаје резистенцију хрватског народа против окупаторске власти на хрватској територији и које представља огромну већину Хрвата...“³⁷ А у записнику са сједнице избјегличке владе од 7. XI 1942, гдје се расправљало о спољној политици владе и говорило о нужности јединственог дјеловања свих чланова кабинета у циљу „уједињења Југославије“, констатује се следеће:

„1. да код великих савезника постоји јак интерес за Југославију али не за центрифугалне (оне које одвајају, растурају — Д. Ж.) биле српске или хрватске тежње“ и

„2. да би сваки распад југословенске владе у Лондону био искориштен од сила Осовине против оних који су се у земљи борили против окупаторских власти или им давали отпор. Наши би непријатељи онда зацело тврдили да се на делу посведочило да ни генерал Михаиловић ни др Мачек (подвукао — Д. Ж.) нису били у праву него су били у праву Павелић и генерал Недић...“³⁸

Из ових докумената, као и многих других са сличном садржином, непобитно произлази: а) да југословенска избјегличка влада сматра Мачека и његову ХСС као једине представнике хрватског народа, који пружају отпор окупатору; б) да су министар Крњезић и Шутеј у избјегличкој влади представници ХСС-а у тој влади, који јавно осуђују и окупатора и усташе, и в) да се НОП и партизански покрет уопште не спомињу, чак ни као било какав елемент који пружа отпор окупатору и домаћим колоборационистима. Овдје треба подсетити да је већина чланства ХСС-а, тј. онај њен највећи дио који се није определио ни за усташе ни за НОП, све до краја НОР-а служио окупатору и усташама, сврстан у домобранске јединице, које су заједно са усташама водиле борбу против НОП-а. Онај дио чланова ХСС-а који се определио за НОП осудио је политику Мачека и ХСС-а и пришао НОП-у, не као присталица ХСС-а, него као хрватски родољуби и патриоти, прихватајући платформу КПЈ. Међутим, управо те пасивне снаге ХСС-а, које су се по одобрењу самога Мачека регрутовале у домобране, избјегличка влада и њен војни министар Дража Михаиловић сматрали су снагама покрета отпора у Хрватској. Но, и овдје је потребна извјесна напомена. Наиме, руководство ХСС-а са Мачеком на челу, оцјењујући да ће неминовно доћи до пропасти окупатора и усташа, а ослањајући се на западне савезнике и сарађујући са избјегличком владом, домобране су сматрали својом војском, која ће им у данима распада окупатора и усташа послужити као снага са којом ће изаћи пред савезнике и помоћу ње вршити даља погађања око подјеле власти у рестаурираној мо-

нархији. Није на одмет напоменути да је вођство ХСС-а у току 1944. кад је осјетило потпуну превласт НОП-а на територији читаве Југославије и одбацивање Драже Михаиловића и од краља Петра II, покушало преговоре са НОП-ом, предлажући паритет власти на територији Хрватске и у тим калкулацијама нудило учешће домобрана у завршним операцијама за ослобођење земље.³⁹

Сличан статус и савезништво, остварено преко Франца Сноја и Михе Крека, министара и избјегличкој југословенској влади, имао је Дража Михаиловић у Словенији. Словеначки клерикалци, директно подржани од Крека и Сноја, а уз помоћ четничке организације Драже Михаиловића, организовали су у Словенији своје одреде под називом „Плава гарда“. Командант ове четничке скупине био је мајор југословенске краљевске војске Карел Новак и он је по инструкцијама Драже Михаиловића и избјегличке владе водио отворену борбу против НОП-а, сарађујући при том и са „Белом гардом“ Леа Рупника, који је био у директној служби окупатора, и са самим окупаторима.⁴⁰

Реагујући на један напис „Србобрана“ од 22. фебруара 1943, Миха Крек моли Слободана Јовановића, предсједника избјегличке владе (12. III 1943), да нађе „згодан начин којим би се објавило дејство да међу Михаиловићевим сарадницима има и словеначких официра који се боре са њим, да су неки већ дали своје животе у тој борби и примили од Њ. Вел. Краља одликовања за своја патриотска дела у тој борби...“ Јовановић је већ сјутрадан (13. III 1943) тражио од Амбасаде Југославије у Вашингтону да се одмах да изјава у којој би се истакло да Михаиловић одржава везу са „словеначком герилом“ и да међу његовим сарадницима има словеначких официра који су за своје учешће у борбама добили одликовања, како би се поправио тежак утисак међу Словенцима изазван чланком који је објављен у „Србобрану“.⁴¹

Повезаност избјегличке југословенске владе, четничког покрета Драже Михаиловића и словеначких клерикалаца преко Крека и Сноја, односно мајора Карела Новака, још изразитије потврђују документи од 26. маја и 1. јуна 1943. из којих се види како Михаиловић, као министар војске, моли свог колегу у влади Миху Крека да преко своје странке утиче на Словенце да се прикључе мајору Новаку. Миха Крек одмах реагује и подноси извјештај предсједнику Јовановићу о ситуацији у Словенији, у коме се поред осталог наводи:

„1. Сви Словенци осим комуниста хоће и боре се за уједињење и ослобођење свих Словенаца у Југославији, која треба да буде федеративно уређена.

2. Комунисти-партизани не признају ни Југославију, ни Лондонску владу па ни Краља, сарађују са италијанским и аустријским комунистима, изјашњавају се против Енглеза и Американаца и траже да Словенија дође у Савез совјетских република Средње Европе или у Савез Јужно-Словенских совјетских република...“⁴²

Анализа наведених докумената недвосмислено потврђује да је четнички покрет Драже Михаиловића био у директном савезништву и са ХСС-ом и са словеначким клерикалцима, и то директно преко учешћа све три политичке групације у избјегличкој југословенској влади, односно преко министара ових групација, који су вјерно служили (наравно, свака због својих политичких интереса) краљу и монархији, желећи успостављање Југославије сличне оној каква је постојала између два свјетска рата.

Дата анализа нас нагони на питање — Да ли можемо избјегличку југословенску владу упоређивати са владом Анте Павелића, Милана Недића, Љуба Вуксановића и сличних колаборациониста, који су били у директној служби окупатора? Ако не можемо, а то нам анализа односа и са међународног и са унутарњег становишта потврђује, онда се поставља ново питање: Може ли се четнички покрет Драже Михаиловића, који је дјеловао по директиви те избјегличке владе, који је та влада скоро у току читавог рата сматрала својим и који је био подржаван од западних савезника као озбиљан фактор отпора — изједначавати са усташама, недићевцима, њотићевцима, балистима, вулнетарима и осталим колаборационистима? Сматрам, а то је и ова анализа доказала, да не може.

*

Сљедеће значајно питање које смо поставили на почетку ове расправе јесте: Да ли је НОР у Југославији био само ослободилачка борба, или и ослободилачка борба и социјалистичка револуција? Историографија НОР-а утврдила је да се од почетка устанка 1941. године па све до ослобођења цијеле земље, маја 1945, у Југославији упоредо водила и борба за национално ослобођење од окупатора и њихових квислинга и борба за промјену друштвено-економских односа, односно за остваривање социјалистичке револуције. Ово питање постављам не само ради тога да бих се укратко осврнуо на терминолошко разграничавање ових појмова него и ради тога да бих и на њему показао да се појам ослободилачке борбе у многоме разликује од појма социјалистичке револуције и да се — мада су се ова два процеса одвијала у дијалектичкој синхронизацији — у многоме ипак разликују. А управо из анализе ова два појма лакше ћемо схватити разлику појма контра-револуције од појма колаборације.

Организујући борбу против окупатора за национално ослобођење и социјални преображај друштвеног уређења, КПЈ није могла нити смјела (као што је на примјер учињено у великој октобарској револуцији у Русији 1917) истаћи паролу социјалистичке револуције, јер би тиме не само сузила политичку платформу и остала без подршке доброг дијела маса — пружајући прилику окупаторима и домаћим колаборационистима, који су на антикомунистичкој концепцији и градили своју политичку доктрину, плашећи

народ паролана „бољшевичке опасности“ — него би и свој властити кадар, који је био спреман да јуриша и на небо за своје идеале, довела у погубну опасност. КПЈ је, придржавајући се Лењиновог учења да је организовање устанка без широког учешћа маса у њему не само неопростива грешка него и злочин и према Партији и својој класи, схватила да су питање ширине политичке платформе и борба за масе једно од основних стратешких одређења.

Добар дио маса, мада антиокупаторски расположених, није био спреман — нарочито у прво вријеме ослободилачке борбе, док се на дјелу није показало ко се бори за интересе народа а ко за окупатора и његове савезнике — да слиједи револуционарни програм Партије и да се бори за социјалистичку револуцију, али је био спреман за борбу против окупатора и за национално ослобођење. Управо на овим одређењима маса и четнички покрет Драже Михаиловића је успио, вјештом пропагандом и обманама, да придобије дио маса и да га касније упрегне у своја кола издаје. Зато је КПЈ и у припремама за устанак и у почетку устанка, па и кроз читави период рата и револуције, на прво мјесто истицала паролу борбе против окупатора за национално ослобођење, а не паролу: борба за социјалистичку револуцију.

А парола борбе против окупатора за национално ослобођење, која је у исто вријеме била и основа политичке платформе КПЈ, садржавала је у себи и национално-ослободилачку и дубоко револуционарну компоненту. Јер све оно што се везивало за окупатора било је у исто вријеме и против ослободилачке борбе и против свих других друштвених промјена. Насупрот овима, други дио маса, који се определио за борбу против окупатора за национално ослобођење, борио се у исто вријеме и за нове друштвене односе, што значи и за нове класне садржаје. Но, да опет поновимо: нарочито у почетку устанка, а у неким предјелима ни касније, дио тих маса није био спреман за корјените промјене, него само за национално ослободилачке компоненте.

Зато сматрам да и у тим релацијама треба тумачити и односе четничког покрета Драже Михаиловића са НОП-ом и односе Драже Михаиловића са окупаторима и квислинзима и односе револуције и контрареволуције.

Непобитно је да би се окупатори и њихови сателити исто тако одлучно борили и против свих оних снага у земљи (па и против четничког покрета Драже Михаиловића, који је, то морамо признати, у својим стратегијским одређењима имао национално ослободилачку компоненту) које су му онемогућавале политику анексије, денационализације и фашизације (знано је да су окупатори још прије почетка устанка почели хапсити и прогонити изразите представнике Сокола и остале виђеније личности југословенски оријентисане). Према томе, и окупатор и његове слуге Павелић, Недич, Рупник итд. и да није било револуције борили би се против ослободилачке борбе у било којем виду се она поја-

вила. То што су окупатори и његови квислинзи усмјерили оштрицу своје борбе против НОП-а, потенцирајући при томе антикомунистичку компоненту, резултира из чињенице да им је НОП, под руководством КПЈ, у датом времену и простору био главни, а може се рећи и једини противник на путу остварења њихових планова.

Мада у науци није препоручљиво закључивати на основу хипотеза, ипак нам не тако ријетко хипотезе помажу да дођемо до прихватљивих теза, односно закључака. Ако пођемо од становишта да су Дража Михаиловић и његови наредбодавци из Лондона били за борбу против окупатора за национално ослобођење — наравно, „кад за то сазру повољни унутарњи и међународни догађаји“ — можемо ли тврдити да је четнички покрет у свом стратешком одређењу био против НОБ-е. Мислим да не можемо. Према томе, ни на овом питању четнички покрет Драже Михаиловића не може се упоређивати са окупатором и квислинзима, који су били и против НОБ-е и (наравно) против револуције, из већ наведених разлога. Већ смо истакли да је Дража Михаиловић ослободилачке тежње и антиокупаторско расположење једног дијела маса успио у доброј мјери, нарочито код српског становништва, каналисати у своју корист и да се није појавио НОП под руководством КПЈ — вјероватно би имао и много више успјеха. Управо НОП, који је од првог дана устанка у себи садржавао и основне елементе социјалистичке револуције (Програм КПЈ, оружана сила и нова револуционарна власт) које је Михаиловић одмах уочио, пресудно је утицао да четнички покрет пређе на директне позиције контрареволуције и колаборације.

Као закључак разматрања и разграничења појма НОБ-е и појма социјалистичке револуције можемо констатовати: иако је ослободилачком борбом руководила КПЈ и кроз ту борбу остваривала и социјалистичку револуцију, НОБ је била само дио стратегије, или боље речено једно од два основна одређења КПЈ. Међутим, главно стратешко питање била је социјалистичка револуција, која се у специфичним облицима у току НОР-а остваривала на југословенским просторима. Управо због тог њеног главног стратешког одређења, Дража Михаиловић и његова влада у избјеглиштву сматрала су НОП својим главним противником и усмјерили главну оштрицу своје борбе против њега. Зато још једном можемо тврдити да је четнички покрет Драже Михаиловића са његовим непосредним савезницима (ХСС и словеначки клерикалци), под руководством југословенске избјегличке владе и уз свестрану помоћ западних савезника из антихитлерове коалиције, био једини истински организатор и носилац контрареволуције, а не окупатор и његови непосредни помагачи.

Ради упоређења и појашњавања појма контрареволуције, укратко ћу се осврнути на овај проблем у двјема великим револуцијама — у СССР-у и у НР Кини — јер нам примјери тих земаља, у чијем је револуционарном искуству било доста поду-

дарности али и различитости у односу на наше, помажу да у једном ширем контексту сагледамо и објашњавамо појам контрареволуције.

Октобарска револуција у Русији је од свог почетка наступала са тачно прокламованим револуционарним паролама и директним захватом борбе за извојевање и побједу социјалистичке револуције и са три своја декрета — о совјетима, миру и земљи — декларисала свој програм и своју стратегију. Свргнута буржоазија, са својим апаратом и вишим војним круговима, није се мирила са губљењем власти и осталих позиција и одмах је почела организовану борбу против револуције и младе совјетске државе. Као што видимо, овдје од почетка отворено и непомирљиво дјелују двије потпуно супротстављене стратегије — револуционарна и контрареволуционарна. Она друга, иако обезглављена, постепено се повезује и тражи помоћ иностранства и свих реакционарних снага у земљи. Такво стање користе Њемци и на младу совјетску државу организују офанзиву, заузимајући велике просторе совјетске земље. Да би спасао револуцију и ослободио се снажног притиска Њемаца, са којима су се контрареволуционари почели повезивати у циљу рушења револуције, Лењин је био присиљен на Брест-литовски мир, под веома неповољним условима. И Њемцима је одговарао тај мир, јер су њиме ослобађали велике снаге које су биле ангажоване на истоку, како би их могли концентрисати према западним савезницима Антанте. Као што видимо, овдје се већ на почетку водила отворена борба за класне позиције и нијесу се бирала средства за борбу против свог класног противника, па чак ни у погледу избора савезника. По окончању I свјетског рата — контрареволуција тражи и добива помоћ од стране Запада, али и пролетаријат западних земаља, међу којима и наше земље, према својим могућностима у многоме амортизује интервенцију капиталистичких земаља.

Мада се социјалистичка револуција у Југославији развијала у другачијим, специфичним условима, основна стратегијска одређења и ВКП(б) и КПЈ била су идентична, а и снаге контрареволуције скоро исте. И овдје су у пуном обиму дошли до изражаја односи стратегије и тактике и питање савезништва у тој непомирљивој борби. Главни непријатељ револуције и основни покретач контрареволуције у Русији била је свргнута буржоазија и њени генерали (бијела гарда), а главни носиоци контрареволуције код нас била је југословенска избјегличка влада са својим четничким покретом.

Борба за револуционарни преображај кинеског друштва одвијала се у дужем временском периоду и обухвата вријеме од 1923, када је постигнут споразум између КП Кине и Сун Јат Сена (који је тада био на челу лијевог крила Куоминтанга) о заједничкој борби за потпуно националну независност, која је била угрожена страном доминацијом. Тај први период сарадње између КП Кине

и Куоминтанга, који је трајао од 1923. до 1927, називан је „великом револуцијом“, али је (послије смрти Сун Јат Сена 1925) доласком на чело Куоминтанга Чанг Кај Шека та сарадња одмах почела сплашњавати, да би коначно 1927. била потпуно прекината. Од тог периода КП Кине води своју самосталну револуционарну борбу, а два дојучерашња савезника: КП Кине и Куоминтанга — воде немилосрдну борбу са чисто класних позиција. Овакво стање у Кини користе јапански милитаристи и већ 1931. заузимају велики дио Манџурије са главним градом Мугденом. Нападом Јапана на Кину настаје нови период престојавана снага, па је — под притиском родољубивих снага у самом Куоминтангу, мада је Чан Кај Шек био за непружање отпора агресору — дошло до обнављања идеје о стварању антијапанског националног фронта. Једна патриотска група из састава Куоминтанга, супротно вољи Чанг Кај Шека, придружује се 1933, са комплетном Деветнаестом ударном армијом, армијама и партизанским јединицама под руководством КП Кине и води борбу против јапанских освајача. Међутим, ни расположење народа ни прелазак неких њених јединица на страну КП Кине није утицало на владу Куоминтанга да се придружи ослободилачкој борби против окупатора, него је у току 1933, када су Јапанци свом силином нападали на најважније индустријске центре и градове Кине, организовала пети велики поход Црвене армије Кине, са циљем да је потпуно уништи, сматрајући да јој је КП Кине и њен утицај на масе много већи непријатељ него јапански окупатор. Чанг Кај Шек је чак зналачки користио успехе окупатора на појединим подручјима гдје се упорно борила Црвена армија, да би са својим трупама заузимао просторе који су до тада били под контролом КП Кине и на којима је била организована нова револуционарна власт. Исто тако су поједини његови команданти директно сарађивали са јапанским трупама у борби против Црвене армије. Слично Дражи Михаиловићу, и Чанг Кај Шек је настојао да пред народом прикрије колаборацију са окупатором, мада је она била очита, и да свим средствима оцрни КП Кине, тврдећи да се она бори против легалне власти. Зато се с правом може упоредити контрареволуционарна улога Чанг Кај Шека са улогом Драже Михаиловића. И на територији Кине јапански окупатор борио се кроз читави период окупације (1931 — 1945) прије свега против Кинеске црвене армије, али се он не може никако назвати носиоцем контрареволуције, јер се борио за покораване Кине као државе, а не искључиво против револуције у Кини. Слично су поступали и окупатори у Југославији, а то што су и у Кини и у Југославији комунисти били ти који су организовали борбу против окупатора не значи да су окупатори били носиоци контрареволуције и да се Јапанци у Кини а Њемци, Италијани, Бугари и Мађари у Југославији могу поистовећавати са Чанг Кај Шеком, односно Дражом Михаиловићем.⁴³

ЗАКЉУЧАК

Анализом изнијетих чињеница, које су базиране на оригиналним документима, у овој расправи је непобитно утврђено:

— да је југословенска влада у избјеглиштву, са краљем Петром II Карађорђевићем, од 1941. до 1944, тј. све до Споразума Тито—Шубашић, директно или индиректно предузимала све потребне мјере, не бирајући средства, да са југословенског простора елиминише НОП којим је руководила КПЈ и да га, као свог највећег непријатеља, потпуно уништи;

— да је та влада у току читавог НОР-а била призната од свих влада антихитлеровске коалиције, укључујући и владу СССР-а, и од тих влада третирана као њихова савезница;

— да је та избјегличка краљевска влада уживала не само гостопримство (посебно код Енглеза и Американаца) него и директну моралну и материјалну помоћ, због пружања отпора у априлском рату 1941. и организовања „Краљевске војске у отаџбини“ под руководством Драже Михаиловића;

— да је та краљевска влада пред савезницима и пред свјетском јавношћу не само покушавала сакрити успјехе НОП-а и те успјехе приписивати Михаиловићу него и партизанске борце и њихово руководство, кад се о њима у свјетској јавности почела ширити истина, приказивати као „банду разбојника“ и „највеће злочинце“ који су против краља, владе и западних савезника и „које је сâм народ одбацио као своје непријатеље“;

— да је та влада, полазећи од чисто класних интереса, настојала код западних савезника приказати НОП као снагу која се бори против интереса Запада, која се бори за социјалну револуцију, те да је у његовом интересу да са НОП-ом не успоставља односе, да га не помаже, него да признаје и подржи само четнички покрет, који се бори за краља и демократију са ослонцем на Запад;

— да је у тој избјегличкој краљевској влади био скоро за читаво вријеме рата министар војске и начелник Врховне команде Драгољуб-Дража Михаиловић;

— да је четнички покрет под руководством Драже Михаиловића, министра избјегличке владе, још од првих званичних контаката, октобра 1941, био не само прихваћен и признат као „херој ослободилачке борбе у Југославији“ него и да је радио све по упутствима своје владе и уз свестрану подршку, а у почетку и уз контролу владе Велике Британије;

— да је четнички покрет Драже Михаиловића, поред НОП-а, једини на југословенском простору био за борбу против окупатора и за успостављање јединствене југословенске територије, насупрот окупаторима и квислинзима који су разбили Југославију;

— да су окупатори, а посебно Њемци, имали потпуно другачији однос према четничком покрету Драже Михаиловића него

према Павелићу, Недићу итд., и мада су са њим сарађивали у борби против НОП-а, увијек су га третирали као потенцијалног непријатеља, организујући у неким тренуцима и хајке против њега (на примјер, после I непријатељске офанзиве и после битке на Неретви и Сутјесци — операција „Schwarz“); исто су тако и поједини квислинзи (посебно Павелић) били против четника, те уколико су са њима и успостављали сарадњу против НОП-а она је била само спорадична и привремена;

— да је и руководство НОП-а четнички покрет Драже Михаиловића третирало другачије него квислинге Павелића, Недића, Рупника и друге који су радили под директним руководством окупатора. Познати су и покушаји сарадње НОП-а са четничким покретом 1941, под утицајем Коминтерне и совјетске владе;

— да је руководство НОП-а од саме појаве и контаката са четничким покретом схватило да се тај покрет бори за рестаурацију краљевине и ранијег капиталистичког система, што је било супротно стратегијском опредјељењу КПЈ, због чега је, после неуспјелих покушаја сарадње, веома одлучно отпочела обрачун са Дражом Михаиловићем, посебно од почетка 1942, кад је процијенила да је наступило вријеме за „другу етапу“, и да је за остваривање тога циља, поред окупатора, највећи непријатељ НОП-а четнички покрет Драже Михаиловића. Познато је да су се тада нарочито заоштрили класни односи и да су у појединим крајевима земље (Црна Гора и Херцеговина) ликвидирани не само отворени четници него и њихове потенцијалне присталице, што се посебно манифестовало кроз „лијеве грешке“;

— да се четнички покрет никад није могао изједначавати са квислинзима и због тога што је имао одређену подршку, нарочито српских маса, што га потпуно одваја од осталих сарадника окупатора;

— да су четници Драже Михаиловића и у данима одступања окупатора, мада су са њим сарађивали, успостављали везе и прелазили под окриље западних савезника, а да је Дража Михаиловић и после ослобођења остао у земљи, ишчекујући интервенцију Запада и надајући се да ће помоћу њега, као његов савезник и „бранилац круне“, одиграти значајну улогу у борби за рушење револуционарне власти и рестаурацију краљевине;

— и на крају треба поново истаћи да је у процјењивању и тумачењу појма контрареволуције најбитнија чињеница — стратегијски план четничког покрета, који се базира на чисто класној основи и који је одредила југословенска избјегличка влада, као и питање савеза и савезништва. Друго је питање тактике, која се базирала на концепцији да „циљ оправдава средство“ и да се у тој борби заиста нијесу бирала средства.

Сматрам да ови изведени закључци недвосмислено потврђују: (1) да се четнички покрет Драже Михаиловића, који се немилосрдно обрачунавао са НОП-ом и сарађивао са окупаторима,

ни у ком случају не може поистовјеђивати са колаборационистима типа Павелића, Недића, Рупника и осталих и са њиховим наредбодавцима — Њемцима, Италијанима итд., јер су они насупрот четничком покрету везивали своју судбину искључиво за судбину окупатора, и (2) да се четнички покрет Драже Михаиловића са својим савезницима (ХСС и словеначки клерикалци) и под директним руководством југословенске избјегличке владе, која је била директно везана за антихитлеровску коалицију, може сматрати организатором и стубом контрареволуције у Југославији у току НОР-а, јер је он, по упутствима своје владе, усмјеравао сву своју енергију против НОП-а, односно против социјалистичке револуције, којом је руководила КПЈ, с правом процјењујући да му је револуција, односно КПЈ, а не окупатори и квислинзи, главна препрека за остваривање његових планова. Исто као што је КПЈ била највећа опасност четничком покрету за рестаурацију краљевине, четнички покрет је био највећа опасност за остваривање социјалистичке револуције. Из тога јасно произлази да је насупрот револуцији произишла контрареволуција.

НАПОМЕНЕ

¹ Већ почетком децембра 1941. Михаиловић је од краља Петра II унапријеђен у чин генерала, а у првој влади Слободана Јовановића (која је је формирана одмах после оставке владе Душана Симовића 9. I 1942) постао је министар војске и именован за начелника штаба Врховне команде.

² Види: *Зборник НОР*, изд. VII ЈНА, том XIV, књ. 1, стр. 26—29.

³ Види *Зборник НОР*, том XIV, књ. 1, стр. 1—10.

⁴ Исто, стр. 26—29.

⁵ *Зборник НОР*, том XIV, књ. 1, стр. 97.

⁶ Богдан Кризман: *Југословенске владе у избјеглиштву*, документа, књ. I, 1941—1943, Архив Југославије и „Глобус“, Загреб 1981, стр. 99. У даљем тексту: *Југословенске владе у избјеглиштву*.

⁷ Исто, стр. 118.

⁸ Исто, стр. 133—134.

⁹ Исто, стр. 156.

¹⁰ Исто, стр. 167.

¹¹ Исто, стр. 217—218.

¹² Исто, стр. 241.

¹³ Исто, стр. 245.

¹⁴ Исто, стр. 245—246.

¹⁵ Колико је Русима, нарочито у првој години рата, било стало да се ничим не помуте односи са западним савезницима показује и случај са отпрашником послова совјетске амбасаде у Београду Лебедевим, кога су и избјегличка влада и Енглези представљали као вођу партизана. Да би отклонили таква нагађања, Совјети су преко свог амбасадора демантовали такве гласине, наводећи да се Лебедев налази на дужности у Кујбишеву. Исто, стр. 249.

¹⁶ Исто, стр. 249—250.

¹⁷ Исто, стр. 294—297.

¹⁸ „У нашој отаџбини — каже се у Меморандуму, — ђенерал Михаиловић већ девет месеци води неравну борбу на живот и смрт са непријатељима. Према сигурним подацима, с пролећа ће цео српски народ, све што је кадро понети пушку, отићи у шуму и отпочети борбу и саботажу... Том борбом у Југославији треба да руководи ђенерал Михаиловић који је једини у стању да све напоре на терену повеже и упуту све ка једном заједничком циљу“. Даље се истиче да борбом у Југославији треба да руководи југословенска Врховна команда из Каира, према инструкцијама Команде за Средњи исток. Исто, стр. 297—298.

¹⁹ Исто, стр. 298.

²⁰ Исто, стр. 306.

²¹ Исто, стр. 309.

²² Исто, стр. 310—313.

²³ Исто, стр. 311.

²⁴ Исто, стр. 325.

²⁵ Управо отварање социјалне револуције од стране партизана највише је бринуло Јовановића и зато је код Богомолова инсистирао да се овај децидирано изјасни. Исто, стр. 312—313.

²⁶ Исто, стр. 313.

²⁷ Исто, стр. 334—335.

²⁸ Ево неколико извода из Ед мемоара у коме се наводе Михаиловићеви извјештаји о партизанима. „Истога дана (26. маја 1942 — Д. Ж.) депешом број 211 ђенерал Михаиловић извјештава Председника Владе: да се комунисти нигде не боре против окупатора и да убијају само наше истакнуте националисте у свима редовима; борба комуниста је у позадини а не на фронту. Нарочито подвлачи да Немци уопште не гоне Комунисте“; у депеши број 382 од 11. августа Михаиловић извјештава следеће: „да је комунисте сâм народ листом очистио из Србије, Санџака, Црне Горе, Херцеговине, Далмације, Лике и Босне; да су комунистички злочини над Србима превазишли 10.000 најчеститијих националиста. Ђенерал Михаиловић износи да је цео народ стекао уверење да је то скуп међународних злочинаца и проститутки, и да их сам народ апсолутно неће. Ђенерал Михаиловић наглашава Председнику Владе, да је народ толико омрзнуо комунисте да кад би и ђенерал Михаиловић и успео да се споразуме са њима, народ би цео напустио ђенерала Михаиловића и његове одреде...“ Исто, стр. 355.

²⁹ Исто, стр. 360.

³⁰ Исто, књ. I, стр. 505.

³¹ За боље разумевање тадашње енглеске политике према Југославији карактеристична је следећа оцјена мајора Боја: „3. Одреди ђенерала Михаиловића — каже Бој — уопште сада не воде борбу, а нама Енглезима потребно је (да) баш сада ступе у борбу, а не кроз два или четири месеца. Када се савезничке трупе буду искрцавале на Балкан, онда је нама свеједно да ли ће нам прићи Недић, Антонеску или Ђенерал Михаиловић. Онда ће бити доцкан. Нама је сада потребно да ђенерал Михаиловић ступи у акцију и разори железничке пруге. Он то не ради и све његове депеше о саботажи на железницама и рушењу појединих објеката нису истините. Они, Енглези, имају извјештаје од својих људи у нашој земљи и то је сигурно“. Исто, књ. I, стр. 506—507.

³² Износећи своје неслагање са неким ставовима председника Слободана Јовановића и критикујући га што доноси важне одлуке без консултовања осталих чланова владе, потпредседник избјегличке владе др Јурај Крљевић, представник ХСС-а у краљевској влади, 9. X 1942, поред осталог, наводи: „... Из преписке наше и совјетске владе, ја сам видео два наша писма управљена совјетској влади почетком мјесеца септембра: у њима се говори о нашим партизанима на такав начин да човјек не разумије, ако су они такови, како их се описује, како се могло ради њих кроз мјесеце молити Совјетску владу, да би својим упливом код њих довела до њихове сурадње с нашим Министром војним. И до таквога преписивања и погријешке почињене тиме мислим ја да неби било дошло да се радило у сурадњи с Министарским вијећем...“ Исто, стр. 415.

³³ Исто, књ. I, стр. 506—508.

³⁴ Исто, стр. 508.

³⁵ Види: др Бранко Петрановић, *Југословенске избјегличке владе*, Архив Југославије и „Глобуса“, Загреб 1981, књ. II, стр. 16—26.

³⁶ Богдан Кризман, *Југославенске владе у избјеглиштву*, Архив Југославије и Глобус, Загреб 1981, књ. I, стр. 129—130.

³⁷ Исто, књ. I, стр. 320.

³⁸ Исто, књ. I, стр. 467—471.

³⁹ Види: др Д. Живковић, *НФ Југославије 1935—1945*, Народна књига и ИСИ, Београд 1978, стр. 313—333.

⁴⁰ Види: *Зборник НОР*, том XIV, књ. 2, стр. 852—869.

⁴¹ Др Бранко Петрановић, *Југословенске владе у избјеглиштву*, књ. II, стр. 51.

⁴² Др Бранко Петрановић, исто, књ. II, стр. 98 и 99.

⁴³ Др Соња Дапчевић-Орешчанин, *Историјске особености кинеске револуције*, Београд 1964, стр. 127—130; др Душан Живковић, *Народни фронт Југославије, 1935—1945*, Београд 1978, стр. 56—66.

